

Gönczöl Enikő: A történelmi tudás hálózata

Például: Mátyás kora

Néhány ötlet ahhoz, hogyan teremtsünk időt a gondolati hálók építéséhez

A kerettanterv elvárásai

A jelenleg érvényes általános iskolai és a legtöbb intézményt érintő középiskolai kerettanterv az alábbi tartalmi elvárásokat rögzíti Mátyás király uralkodásának történetével kapcsolatban.

Általános iskola 5–8. évfolyam

Kerettantervi kategóriák	A témakörhöz kapcsolódó konkrét elvárások
Feldolgozandó témakör	Hunyadi Mátyás uralkodása és reneszánsz udvara
Hosszmetszeti szempont	<i>Uralkodók és államférfiak</i>
Elvárt konkrét tudáselemek	<i>Fogalmak:</i> aranyforint, nemes <i>Személyek:</i> Hunyadi Mátyás <i>Topográfia:</i> Visegrád <i>Évszámok:</i> 1458–1490 (Mátyás uralkodása)

Középiskola 9–12. évfolyam

Kerettantervi kategóriák	A témakörhöz kapcsolódó konkrét elvárások
Feldolgozandó témakör	A magyar királyság Hunyadi Mátyás korában
Hosszmetszeti szempont	<i>Földrakkozás, lemaradás</i>
Elvárt konkrét tudáselemek	<i>Fogalmak:</i> aranyforint, regálé, harmincad, kapuadó, szabad királyi város, bányaváros, mezőváros, úriszék, báró, köznemes, rendi országgyűlés, nádor, rendkívüli hadiadó, füstpénz, fekete sereg, corvina <i>Személyek:</i> Hunyadi Mátyás <i>Topográfia:</i> Buda, Visegrád <i>Kronológia:</i> 1458–1490 (I. [Hunyadi] Mátyás)

A témakör címe jól érzékelteti a két szint közötti különbséget. A kisebbek esetében a történelmi személyiség és annak élményszerűen bemutatható, szűkebb környezete áll a középpontban. A nagyobbaknál pedig – összhangban a térbeli és az időbeli tájékozottság, valamint az elvontabb gondolkodás magasabb szintjével – egy térség és egy korszak vizsgálata a feladat. Mindkét esetben igaz azonban, hogy a kötelező tudást leíró „központi elvárások” mennyisége nem nevezhető terjedelmesnek. Ami ezeken kívül helyet kap a tanulási folyamatban a témakör feldolgozása során, az szabályozási nézőpontjából a tanár belátásán és döntésein múlik.

A tanári tervezőmunka

Ha elfogadjuk, hogy van felelősségünk és mozgásterünk is hozzá, akkor – függetlenül attól, hogy milyen iskolafokon dolgozunk – minden téma feldolgozásának megkezdése előtt fel kell tenni magunknak az alábbi kérdéseket:

- Mi az, amit a tanulók már tudnak az adott témáról? Mire építhetünk – mi az, amire nem kell sok időt szánnom, és elég csak felidézni? Milyen előzetes ismeretek és vélekedések pontosítására van esetleg szükség?

- Milyen tények és összefüggések ismeretét várom majd el egységesen mindenkitől az adott téma lezárásakor?
- Hogyan tudom elősegíteni, hogy ezt a közös alaptudást minden tanuló a lehető legnagyobb arányban megszerezze? Milyen tudásforrásokat, milyen módszereket érdemes használnom ehhez?
- Milyen szabadon választható, érdekes résztémákat tudok felkínálni a diákoknak egyéni elmélyülésre? Milyen formáját kérjem e résztémák feldolgozásának ahhoz, hogy az egyúttal bizonyos kulcskompetenciáikat is jól fejlessze?
- Hogyan tudom biztosítani, hogy a diákok önálló munkáinak eredményei is megjelenjenek a tanulás közös folyamatában és egyedi színekkel gazdagítsák az adott korszakról feltáruuló képet?

A fenti kérdések felvetése már önmagában is sugallja, hogy e megközelítésben a tankönyv (ha van egyáltalán) csak egyike a lehetséges tudásforrásoknak. Az adott téma feldolgozása minden esetben sokféle hiteles forrásra támaszkodhat. Azt, hogy milyen források kombinációja az éppen leginkább megfelelő, a pedagógiai célok határozzák meg.

Az egységes elvárások lehatárolása

Akár kisebbekről, akár nagyobbakról, akár jobb adottságú, akár hátrányosabb helyzetű tanulókról van szó, mindig akadnak közöttük olyanok, akiket jobban érdekel a történelem, és olyanok is, akiket kevésbé. Nem szükséges és semmivel sem indokolható ezért az a gondolat, hogy egy tanulócsoport minden tagjának pontosan ugyanazzal a tartalmú történelmi tudással kell rendelkeznie. Tökéletesen elegendő, ha a tudás magja közös, amely körül az egyéneknél tartalmukat és terjedelmüket tekintve is változatos személyes tudások épülnek ki. A diákoktól leginkább akkor várható el jó teljesítmény, ha megtörtént e tudásminimum lehatárolása, és tartalma egyértelmű minden érintett számára. Pontosán lehet tudni, hogy mi lesz az ismeretek számonkérésének bázisa, ezért könnyen fel lehet készülni a minősítő értékelésre. Erre ad példát az alábbi két, rövid leírás.

Általános iskola (45 perc)

1. A tanár előzetesen összeállít egy olyan feladatlapot, amelyen megtalálható valamennyi kérdés, ami a témazáró felmérésben szerepelhet majd.
2. A tanulók kis csoportokat alkotnak, és különféle forrásokra (tankönyv, lexikonok, internet, a tanártól kapott segédletek stb.) támaszkodva megkeresik a helyes válaszokat a kérdésekre.
3. A megoldásokon szóforgóval haladnak végig. Hol egyik, hol másik csoport ad választ a kérdésekre. A többiek pedig jelzik, hogy ugyanarra az eredményre jutottak-e. A tanár megerősíti, pontosítja a helyes válaszokat.
4. Tanári irányítással, egy nagy csomagolópapírra közös gondolatterképet készítenek, amely magába foglalja a feladatlapra szereplő összes ismeretet, s amely a témakör feldolgozásának ideje alatt végig ott marad a terem falán.
5. Két tanuló vállalja, hogy a következő órára egy jól áttekinthető dokumentum formájában letisztázza a kérések és válaszok listáját, amit minden tanuló megkap kinyomtatva. (Ez lesz az osztályzattal záruló dolgozat tartalma a témával kapcsolatban.)

1. A diákok – a témakör feldolgozása előtt – az osztály közös elektronikus felületén keresztül megkapják a tanár által elkészített feladatlapot, amely minden olyan kérdést tartalmaz, ami előfordulhat majd a szummatív értékeléssel záruló témazáró dolgozatban.
2. A feladatuk az, hogy a kérdések megválaszolásával készüljenek fel a téma nyitó órájára. A válaszok az osztály által használt tankönyvre (ha van ilyen) vagy egyéb forrásokra épülhetnek. A feladatok megoldása mellett mindenki összeírja azokat a dilemmákat, kutatói kérdéseket, amelyek a felkészülés során az eszébe jutottak.
3. A közös tanóra azzal kezdődik, hogy a diákok háromfős csoportokat alkotnak, és összehasonlítják a válaszaikat. Ahol eltérés van közöttük, megpróbálják eldönteni, melyik lehet a helyes.
4. Váltott megszólalással, hol egyik, hol másik csoport szóvivője ismerteti a válaszokat, amelyeket a tanár megerősít, szükség szerint pontosít vagy kiegészít. Ha kiderül, hogy valamilyen részterület feldolgozása nehézséget okozott, közösen értelmezik az adott problémát. (A saját feladatlapját mindenki maga javítja és önmagának tisztázza le az órát követően. Ezek lesznek a témazáró teszt lehetséges kérdései és a hozzájuk tartozó válaszok.)
5. Ezután minden csoport összegyűjti a tagjai által megfogalmazott dilemmákat és kérdéseket. Ismét váltott megszólalással elhangzanak a felvetések, amiket a tanár felír a táblára. Az egyszerűbbekre válaszol, aki tud (ez lehet a tanár, de akár valamelyik diák is).
6. A megmaradt, összetettebb kérdések közül mindenki kiválasztja azt, amelyiket a leginkább érdekesnek találja. Ezeket a következő óráig gondolkodnak, illetve választ keresnek rájuk – amiket aztán megosztanak majd a többiekkel.

Ilyen módon a tényszerű ismeretekre vonatkozó elvárások viszonylag kis időráfordítással, koncentrált módon, a tanulók aktív részvétele mellett rögzíthetők – úgy, hogy azok mindenki számára egyértelműek, könnyen elérhetőek és elsajátíthatók. Az adott témához kapcsolódó időkeret többi része pedig már differenciált elmélyülésre, illetve a tudáshálót építő gondolkodásra fordítható.

Differenciált tartalmú elmélyülés és képességfejlődés

A tudásháló kapcsolattípusai közül az egyes elemek körül kialakuló csillagszerű halmazok megszületését a legkönnyebb beépíteni a tanulási folyamatba, mivel ez sem térben, sem időben nem feszíti szét az adott téma kereteit. Csupán egyes pontjait teszi információkban gazdagabbá a többiekénél. A mintaként bemutatott konkrét téma esetében például így kínálhatunk fel mozaikszerűen egymás mellé tehető, szabadon választható résztémákat a tanulóknak.

1. A tanár előzetesen összegyűjtött képeket vetít Mátyás budai és visegrádi palotájáról, valamint olyan korabeli tárgyokról, amelyek előfordulhattak a király környezetében. Közös en elhatározzák, hogy milyen életkorúnak képzelik el az uralkodót. Elgondolkodnak rajta, hogy ki mindenki élhetett vele együtt ezekben a palotákban.
2. A tanulók ötletbörze keretében elképzelik, hogy mi mindent csinálhatott Mátyás király, milyen tevékenységekkel telhetek a napjai ezen a két helyszínen. A felmerülő gondolatokat a tanár felírja a táblára.
3. A jegyzék segítségével összeállítják a király egy képzeletbeli hetének időbeosztását úgy, hogy előzetesen megegyeznek abban, melyik évszakra essen a kiválasztott hét.
Néhány példa a lehetséges programok közül:
 - Külföldi követek fogadása a budai trónteremben.
 - Az ország főurai számára adott lakoma az évszaknak megfelelő ünnep alkalmával.
 - Új corvinák érkezése a királyi könyvtárba.
 - Itáliai rokonok vendégül látása a visegrádi nyári palotában, és vadászat a környező erdőkben.
 - A királyi pénzverdéből érkező küldemény elhelyezése a kincstárban.
 - A zsoldosereg vezére által tartott beszámoló meghallgatása.
 - Lovagi torna szervezése fiatal vitézek számára.
 - A városok adója beérkezése a királyi udvarba.
 - Stb. stb.
4. A tanulók csoportokat alkotnak aszerint, hogy ki milyen résztémával foglalkozna a legszívesebben. A feladatuk az, hogy képzeljék el valamelyik nap tevékenységeit (mi hogyan történt, kik voltak jelen, hogy néztek ki, mint csináltak az adott helyzetben stb.), gyűjtsenek kivetíthető képeket hozzá az internetről, és írjanak rövid színes tudósítást az eseményről, mintha Mátyás krónikásai lennének.
5. A következő órán minden csoport ötperces prezentáció keretében bemutatja a maga képeit és tudósítását a többieknek. A tanár pedig a királyi udvar képviselőjében megköszöni nekik a fáradozásukat, s esetleg valamilyen, Mátyást idéző emléket ad a tanulóknak. (Ha van rá lehetőség, a krónika lapjait is kinyomtathatják az osztály közös alkotásaként.)

1. A diákok ötletbörze keretében azt gondolják végig, hogy (nemük, életkoruk, vagyoni helyzetük, jogaik, életmódjuk, foglalkozásuk, műveltségük, vallásuk, kultúrájuk stb. szempontjából) milyen társadalmi csoportok élhettek a Mátyás korabeli Magyarországon. Minden csoport nevét ráírják egy lapra.
2. A lapokat kiteszik egymás mellé egy nagyobb felületre. A diákok eldöntik, hogy melyik csoport élethelyzetéről akarnak elemzést készíteni, és ráírják a nevüket a megfelelő papírra. Nem szükséges, hogy minden társadalmi csoport „elkeljen”, de egy lapra ne kerüljön háromnál több név.
3. Ha van olyan csoport, amelyikkel többen akarnak foglalkozni, az érintettek eldönthetik, hogy ki lesz az, aki a következő órán prezentáció keretében mutatja be kutatómunkája eredményét. A többiek valamennyien a tanár által megadott szempontok szerinti esszét készítik a választott témáról.
4. A következő órán prezentáló tanulók öt-öt perces előadások keretében ismertetik saját témájukat. Az azonos témán dolgozók egy-egy perces hozzászólással egészítik ki az előadó által bemutatott képet. Az elkészült írásbeli munkák és prezentációk bekerülnek a diákok digitális portfóliójába, amelyek tartalmát a tanár időről időre, személyre szólóan értékeli.

Összegzések

Azonos korszak különböző térségeinek történelmi jelenségeit átfogó metszetek leginkább egy-egy nagyobb témakör lezárásakor rajzolhatók fel. Akkor azonban, mélységük megfelelő megválasztása mellett, bármilyen tanulócsoporthoz jó eszközei lehetnek az összefoglalásoknak.

A történelmi időben való „liftezésre”, hasonló típusú történetek, problémák, személyiségek, intézmények, átalakulások különböző helyeken és időszakokban való megjelenésének érdemi összevetésére igazán csak a középiskolai tanulmányokat lezáró érettségi vizsgára való felkészülés szakaszában van jó lehetőség. Akkor viszont, immár minden alapvető tudás birtokában, nagyon fontos lenne, hogy valamennyi fiatal lehetőséget és segítséget kapjon történelmi tudásának átfogó rendszerezéséhez. Az utolsó tanév teljes második félévét érdemes lenne minden középiskolában az ilyen típusú szellemi építőmunkára szánni.